

דפי קשר

האגודה להנצחת חללי גיטו טרזין

"חביבן של 300 בנות"
יולי גרואג, טרזין 28.9.1944
מתוך ספרון שהכין לאשתו
מרים ליום הולדתה.

מתוך התערוכה החדשה 'לצייר מעל דפי הוסן'

יולי 2005

דפי קשר 59

מה בגליון

עמ'	עמ'
18	2
20	3
21	3
25	8
27	10
29	11

..... נמסר לארכיון אירועים עתידיים
..... מפעל התרגומים "לצייר מעל דפי הזמן" – תערוכה
..... ספרים ופרסומים בית טרזין בפעולה
..... מצבנו הכספי המרכז החינוכי
..... הודעות, פניות ותגובות דור ההמשך
..... דמי חבר מאירועי הזמן

אירועים עתידיים

נא לסמן כיומן:

* הסמינר 'היסטוריה, מוסיקה וזיכרון' יתקיים בבית טרזין בימים 24 עד 29 ביולי. ישתתפו בו מוסיקאים צעירים מישראל, גרמניה ופולין בהדרכתם של מירה זכאי (קול), מתיתיהו קליג (פסנתר), אלן שטרנפילד (פסנתר), דודו סלע (צ'לו), אליהו שולמן (כנור) ומיכאל וולפה (הנחיית מלחינים). סדנאות הסמינר יוקדשו ליצירות שהולחנו בגטו טרזין, יצירות שבוצעו בגטו ומוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים. בנוסף לסדנאות הביצוע תתקיים גם סדנת הלחנה. הסמינר יכלול כיתות אמן פתוחות לקהל, הרצאות, קונצרטים ומגוון אירועים. הזמנה מפורטת נשלחה בדואר, אנא בחרו מתוכה את הימים והאירועים המתאימים לכם לביקור ולהשתתפות.

* ביום שני 25 ביולי, בשעה 16:30, תתקיים פתיחת התערוכה "לצייר מעל דפי הזמן" לקהל הרחב, בנוכחות אברהם פרסלר - נציג ועידת התביעות בישראל, נח שלו - מנהל מינהל חברה ונוער, משרד החינוך, התרבות והספורט, אלי לונטל - יו"ר העמותה וגדעון גרואג, נציג המשפחה. בתכנית - הרצאה מפי מיכאל וולפה: "עיון ביצירות אחרונות של גדעון קליין וויקטור אולמן בהקשרן היהודי". * ביום שלישי 26 ביולי, משעה 9:30, תערך הקלטה של "שירי תנועת הנוער" מפי בני הדור הראשון, בשיתוף המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר אילן והפקוח על החינוך המוסיקלי במשרד החינוך, בהנחיית דר' יעל שי. באותו יום בשעות אחה"צ, יערך מפגש עם רות אליעז. * ביום חמישי 28 ביולי בשעה 19:00, יערכו טקס השקת הפסל "הפרפר" מעשה ידי הפסל ריק ויניקי וקונצרט תלמידים ומורים. * ביום שישי 29 ביולי בשעה 12:00, יערך קונצרט סיום הסמינר, במרכז המוסיקה ע"ש טארג, עין כרם, י-ם.

* הכנס "נשים ושואה" יתקיים השנה זאת הפעם השלישית. נושא הכנס הפעם: "סוגיות מגדר בחקר השואה". הכנס ימשך שלושה ימים, ביום ב', 5 בספטמבר, במכללת בית ברל, יום ג', 6 בספטמבר בבית טרזין ויום ד', 7 בספטמבר בבית לוחמי הגטאות. חוקרים רבים מן הארץ והתפוצות, הגישו בקשות להרצות בכנס והתכנית המסתמנת עשירה ומעניינת.

* ביום רביעי 28 בדצמבר בשעה 16:00, יתקיים מפגש הוקרה לכל המתנדבים התומכים בפעילות הבית.

תכניות מפורטות והזמנות לכל האירועים הללו ישלחו בדואר.

"לצייר מעל דפי הזמן" – תערוכה חדשה בבית טרזין

באולם התצוגה ע"ש יעקב אדלשטיין: נפתחה תערוכה חדשה "לצייר מעל דפי הזמן", המציגה מיצירותיהם של טרודה ועמו גרואג, ובנם וילי, ששרדו את גטו טרזין ומסרו את מרבית האוסף שלהם לבית טרזין. שלושתם הגיעו לטרזין מהעיר אולמואוץ שבמורביה ביולי 1942, ושחררו בגטו במאי 1945. בצד חובת העבודה שחלה על כל האסירים, בני משפחת גרואג, כמו אמנים אחרים מאסירי גטו טרזין לא פסקו מיצירתם. משך כל תקופת השתות בגטו - ברעב ובחולי, במצוקה וביאוש, הם הוסיפו לכתוב ולחרוז, לצייר ולאיר.

האוסף המוצג בתערוכה מקיף מאות פריטים- ציורים, כתבים וחפצים, פורטרטים, אתרים בטרזין, ברכות לארועים, פרחים, טבע ונוף, ועבודות יד שהכינה טרודה עם ילדי הגטו. הוא מהווה מקור מידע עשיר על החיים בגטו ועל קשיי היום יום עמם התמודדו תושביו- הרעב, החיפוש אחר מקורות מזון נוספים, הסבל הפיזי ומצוקת הנפש.

למרות זאת, הציורים שופעים אופטימיות, הומור ואירוניה, והם ממחישים את כוחם של יצירה ויצירתיות במאבק מול תנאי חיים בלתי נסבלים, ואת נסיונם של אסירים בטרזין שלא לאבד צלם אנוש, אלא לדבוק בזהותם הקודמת כיוצרים וכבני אדם. היצירות של משפחת גרואג מאירות גם את מערכת היחסים המשפחתית, החמה העשירה והמורכבת ביניהם, ואת התמיכה והעידוד שידעו להעניק לאסירי הגטו, שותפיהם לגורל.

כדי לרדת למלוא משמעותן של היצירות אל מול הנסיבות הטרגיות של התקופה, שולבו בין המוצגים כרונולוגיה של התקופה ושל הגטו, שתחילתה עם עליית הנאצים לשלטון וסיומה בשחרור הגטו. בין היתר נמצאים בין המוצגים קטעים מתוך 'פקודות היום', שהכתיבו לאסירי הגטו את סדר היום והמותר והאסור בו. מעצב התערוכה דודי גל, אוצרת סימה שחר.

התערוכה הוקמה בסיוע של ועידת התביעות נגד גרמינה ושל חברי העמותה וידידים מן הארץ והתפוצות.

בית טרזין בפעולה

אירועי 60 שנה לסיום המלחמה ולשחרור גטו טרזין

הכנס השנתי

הכנס השנתי המסורתי על העמותה להנצחת גטו טרזין נערך השנה ב- 28 במאי, ועמד בסימן מלאת 60 שנה לשחרור הגטו, בהשתתפות מאות חברים מן הארץ ומהתפוצות. הגיעו לאירוע חברים מארה"ב: פליס ארמן ואלה ויסברגר, מקנדה: ג'ון פרוינד, ג'ורג' בריידי ובתו לארה חנה, ומבריטניה: פליקס וינקלר ואשתו. בין האורחים בכנס היתה גם פומיקו אישיוקה, מנהלת המרכז להוראת השואה בטוקיו, שסיפרה על עבודתה, במרכז עומדת המזוודה של הילדה חנה בראדי, שנותרה באושוויץ לאחר שחנה, שהייתה בת 8, נרצחה. רפרודוקציה של המזוודה נשלחה ליפן, וסביבה בנתה אישיוקה תכנית חינוכית שהלכה והתפתחה עד להוצאת ספר סביב סיפורת של חנה (ראה ידיעה בעמ' 19).

קונסול שגרירות הרפובליקה הצ'כית בישראל, איוונה זונטובה, סיפרה בעברית רהוטה על קשריה ארוכי השנים עם בית טרזין ועל אהבתה לישראל. בכנס נכחו גם בני משפחתו של האסטרונוט אילן רמון, שנפגשו

עם חוה פרסבורגר, אחותו של הנער פטר גינץ, שאת ציורו לקח עמו אילן רמון לחלל. בפתיחת הכנס נערך טקס קצר לציון 60 שנה לשחרור ובו קראו בנות דור ההמשך פרקי זיכרונות על ימי השחרור שנכתבו על ידי אסירי הגטו לשעבר. עדנה עמית דברה על תחושותיה ביום השחרור והיום לאחר 60 שנה. ד"ר אלי לונטל, יו"ר העמותה, התייחס בדברי הפתיחה שלו להשגים של הקרן להנצחת זכר חללי גטו טרזין, של הבית המממש את מטרות העמותה בתחומי המחקר, החינוך והנצחת המורשת של יהודי גטו טרזין. למרות העבודה הרבה, היצירתיות והתוצאות המרשימות, העמותה והבית עדיין נאלצים להיאבק עם קשיים כספיים המכבידים על התנהלותו השוטפת של הבית. נירה פארן, מנהלת בית טרזין הנחתה את הטקס.

לכבוד הכנס השנתי לחברי העמותה נערכה פתיחת תערוכה מיצירותיהם של טרודה ועמו גרואג ובנס וילי, ששרדו את גטו טרזין ומסרו את מרבית האוסף לבית טרזין. התערוכה נפתחה בנוכחות חברי העמותה ובני משפחת גרואג. חוה לינדן, בתו של וילי, שנולדה בגטו טרזין, ברכה בשם המשפחה, ואחד מניניהם של עמו וטרודה גזר את הסרט לפתיחת התערוכה (ראה ידיעה בעמ' 2).

במפגש בני הדור השני והשלישי הרצה האמן חיים מאור על המקורות ליצירתו 'פני הגזע והזיכרון'. ההרצאה המרתקת, בליווי מצגות מעבודתו של מאור, נגעה בחוויות הקשורות להיותו בן הדור השני לשואה, ולמפגש ההדרגתי שלו בחיים ובאמנות עם 'הצד השני', בניהם של נאצים בגרמניה, כפי שבאו לידי ביטוי ביצירתו. בהמשך נערכה האסיפה הכללית השנתית, שכללה דו"ח על פעילות עמותת בית טרזין ודו"ח כספי לשנת 2004, שחרור הוועד היוצא ובחירתו של הוועד החדש. בפתיחת האסיפה שני זמרים הנעימו שירים מלהקת חיל האוויר, עמרי שפגט ונופר סינאני.

הבובה מגטו טרזין

ב- 14 במארכ 2005 נערכה במלון דן תל אביב הקרנת הבכורה לסרטו של גיורא גרזון, 'הבובה האולימפית', שנעשה על פי הספר 'אני כוכב' של אינגה אורבכר. הסרט, שנועד לילדים צעירים, מספר את סיפורה של אינגה, שלקחה עמה לגטו את בובתה האהובה, שגם שמה היה אינגה, בובה שנוצרה במיוחד לקראת המשחקים האולימפיים שנערכו בברלין ב- 1936. הבובה, ששרדה עד סוף המלחמה, עזרה לאינגה לשרוד את אימי השואה. לרגל ההקרנה הגיעו מארה"ב אינגה אורבכר, במאי הסרט גיורא גרזון, והמפיקה שרלי גרזון.

להקרנת הסרט קדמו דברי ברכה של דר' אלי לונטל, יו"ר עמותת בית טרזין, של תא"ל מיל. נחמיה דגן, שסיפר על חוויותיו כטייס צעיר בגרמניה שאחרי המלחמה, וכן הרצאתה של הסופרת נאוה סמל על הנחלת זיכרון השואה לדור השלישי, ושל ההיסטוריונית לאה בלינט על הדילמות בהוראת השואה. את הערב, שכל הכנסותיו הוקדשו לבית טרזין, הנחתה העיתונאית טל בשן.

רבים תרמו להצלחת האירוע: תודה מיוחדת נתונה למלון דן תל אביב, שהעניק את חסותו לערב, וכן לשלומי אלבו 'פרומו הפקות', לסטודיו מושון - תאורה והגברה, לגיא-הקרנה, לטובה וולד - מפיקת הערב, וכן לגבינות יעקובס וליינות תשבי- יקבי הברון ולפריגת.

בעת ביקורה של אינגה אורבכר נערכה בנוכחותה, הקרנה של הסרט לקהל של מורים ישראלים: יהודים וערבים. תגובות הצופים היו חיוביות ביותר והעלו את הצורך לקיים דיון ציבורי מעמיק באשר לדרכי הצגת השואה בפני ילדים בגיל בית הספר היסודי.

שיתוף פעולה עם מוזיאון השואה ביוסטון

חברי הנהלת מוזיאון השואה ביוסטון ביקרו בבית טרזין בחודש מרץ השנה. בעקבות קשר שנוצר בתיווכה של תמנע אופיר מצוות המנחות של המרכז החינוכי, ביקרו בבית טרזין סוזן ליינס - מיארס, מנהלת מוזיאון השואה ביוסטון, ואלן טרכטנברג, חברת הוועד המנהל. במהרה הפכה הפגישה לתכנית שיתוף פעולה עתידי בין שני הגופים. בינתיים, לקראת העלאת האופרה 'ברונדיבר' מטעם בית האופרה של יוסטון, השאיל המוזיאון מבית טרזין את משחק המונופול שצויר בגטו, תרומת משפחת גלאס, שיוצג חגיגת בערב הפתיחה של האופרה.

דוד מגן, חבר העמותה, ביקר במוזיאון ביוסטון על מנת לדון בהמשך שיתוף הפעולה בין שני המוסדות, ובעקבות ביקורו הגיעה לביקור בבית טרזין ביולי 2005 האחראית על תכניות הלימוד וההדרכה במוזיאון, מרי לי וובק, וברנט הייסטי, חוקר בנושא אמנות בשואה. גם במרכז ביקור זה עמדו תכניות לשיתוף פעולה עתידי בין המוזיאון לבית טרזין, שיצאו לפועל כמקווה במהלך השנים הבאות.

באתר המוזיאון - www.hmh.org - נכתב כי "מוזיאון השואה ביוסטון שם לעצמו למטרה לקדם, דרך הנצחת נושא השואה והוראתו, את המודעות לסכנות הגזענות, הדעה הקדומה, והאלימות בין בני האדם. דרך הנחלת נושא השואה יועבר המסר העיקרי: על המין האנושי ללמוד לחיות יחד בשלום ובהרמוניה".

עברו שני דורות - יום עיון לציון 60 שנה לשחרור

לציון 60 שנה לסיום מלחמת העולם השנייה ושחרור גטו טרזין, נערך ב-10 באפריל 2005 במועדון גבעת חיים איחוד יום עיון רב משתתפים. הכנס נפתח בדברי דר' אלי לוונטל, יו"ר עמותת בית טרזין, שדיבר על הפיחות שחל באחריות הממלכתית במדינה, מול הגברת הצורך במחויבות האישית לשימור זיכרון השואה. בחלקו הראשון של הכנס, בהנחיית אניטה טרסי, הרצה פרופ' משה צוקרמן מאוניברסיטת תל אביב על הפרספקטיבות המשתנות בניתוח המלחמה מקץ 60 שנה. דר' עידית זרטל, סופרת ומרצה במרכז הבין-תחומי בהרצליה, הרצתה על דמות הניצול בעדות ובמחקר.

בחלקו השני של היום, בהנחיית נירה פארן, מנהלת בית טרזין, הרצתה מרגלית שלאין, היסטוריונית העובדת על מחקר מקיף על חיי שלושת זקני היהודים של הגטו, על החודשים האחרונים של גטו טרזין. נערך רב שיח בנושא תקופת השחרור, בהשתתפות מנקה אלטר, חנה דרורי, עליזה ש"ק, יעקב צור ופטר לנג, בהנחיית העיתונאית טל בשן. המשתתפים סיפרו על חוויותיהם המרגשות בעת שחרורם בגטו ובמחנות השונים, ועל הקשיים עמם התמודדו באותה תקופה.

יום השואה בבית טרזין

אירועי יום השואה עמדו, כבכל שנה, בסימן 'הבית הפתוח' שמנהיג צוות בית טרזין לניצולים ובני הדור השני והשלישי מקרב חברי בית טרזין ותושבי עמק חפר. לאחר טכס קצר והקראת קטעים, התחלקו המשתתפים לקבוצות דיון, בנושא 'ששים שנה לשחרור', בהנחייתן של שוש שדה, יונת קלר ואניטה טרסי. המשתתפים דיברו באופן מרגש על תחושותיהם עם תום המלחמה, ועל ההתמודדות עם 'היום שאחרי'. באירועי ציון יום השואה השתתפה הפעם משלחת מגרמניה, בראשותו של פולקר האמלס, מנהל

הקונסרווטוריון בעיר שוורין, גרמניה ובהשתתפותו של דר' גוטפריד ואגנר, מוסיקולוג ונינו של ריכרד ואגנר, וקבוצת נגנים גרמנים צעירים. דר' ואגנר ציין כי לדעתו החברה הגרמנית, בינה לבין עצמה, עדיין לא התמודדה באופן רציני עם נושא השואה. המשלחת מגרמניה הגיעה לארץ במטרה לפגוש ניצולי שואה ולשוחח איתם וגם לנגן לקהלים מגוונים בארץ מיצירותיהם של מלחיני גטו טרזין. ב-8 למאי התקיים בבית הספר לאמנויות עירוני א' בתל אביב ובשיתוף בית טרזין, קונצרט תלמידי מגמת המוסיקה מישראל, בהנחיית רות כץ ונגנים צעירים מגרמניה. הדר' גוטפריד ואגנר, נינו של ריכרד ואגנר, דיבר על החוט האידיולוגי המקשר בין ואגנר להיטלר.

קול ילדי טרזין

רות פאזאל, פרופסור לכינור מטורונטו, בתו של כומר אנגליקני, הושפעה עמוקות משירי הילדים מגטו טרזין *'פרפר אני פה לא ראיתי'*, אותם קראה לראשונה בשנת 1999, וכתבה בהשראתם *אורטוריה-טרזין'*, יצירה בביצוע תזמורת קאמרית, שתי מקהלות ושלושה סולנים, המשלבת שירי ילדים מגטו טרזין וקטעים מתהילים ונביאים.

ביוזמת רות פאזאל, שולבה היצירה, שבוצעה לראשונה בטורונטו בשנת 2003, בארועי ששים שנה לשחרור בבית טרזין.

בקונצרט השתתפו התזמורת הקאמרית הישראלית בניצוחו של מרק טרבור, אנגליה, הסולנים היו פרידי (קול האלוהים), נתנאל ווטסון (קול הנביא) ותרזה גומז (קול הסבל), מקהלות הילדים *'בת קול' ומעייני'*, בניצוחה של ענת מורג, נציגי מקהלות הילדים *'זרמים חדשים'* מטורונטו, ומקהלת הבנים מברטיסלבה, וכן והמקהלה הקמרית הסלובנית.

הבכורה בישראל נערכה בחסות בית טרזין, בשלושה מופעים, בין ה-5 ל-7 במאי, בתל אביב (היכל התרבות), ירושלים וכרמיאל, בנוכחות ניצולי שואה רבים שהוזמנו לאירוע, וזכתה להדים נלהבים בתקשורת.

את המסע כולו ליווה צוות הסרטה מקנדה, המפיק סרט סביב הנושא, ומקהלות ילדים מברטיסלבה, מקנדה ומישראל בילו יום בבית טרזין וערכו בו חזרות.

בהשראת יצירתה של רות פאזאל יצר ריק ויניקי פסל בשם *"הפרפר"*, עשוי ברונזה, שייתרם לבית טרזין וייחנך במסגרת סמינר *"היסטוריה, מוסיקה וזיכרון"*.

ועידת התביעות נגד גרמניה

מזה שנים נעזר בית טרזין במענקים מטעם ועידת התביעות לפרויקטים ייחודיים המאפשרים לבית להתמודד עם אתגרים חדשים. ב- 1997 אושר מענק ראשון לשיפוץ אולם התצוגה ע"ש יעקב אדלשטיין. מאז מאי 2000 הוצגו באולם שלוש תערוכות מרתקות ובימים האלה נפתחת התערוכה הרביעית "לצייר מעל דפי הזמן". שלוש מארבע התערוכות הוקמו בסיועה של ועידת התביעות. התקבלו גם מענקים משמעותיים לקידום מערך המחשוב, לביסוס ועדכון הארכיון, לרסטורציה, לסריקות ורישום של אוסף האמנות ולתכניות חינוכיות ומחקר. בימים אלה אנחנו עומדים לממש מענקים נוספים, לשיפוץ מבנה כיתה וספריה, שדרוג המוזיאון ההיסטורי, פיתוח תכניות חינוכיות והקמת מאגר ארכיוני מקוון לשימוש הקהל הרחב. אנחנו מודים לוועידת התביעות על התמיכה הרבה, ומוקירים את נכונותה לסייע ואת ההבנה לצרכים המיוחדים של בית טרזין.

*

קרן "מרור"

קרן 'מרור' המקציבה כספים למטרות קולקטיביות למען הקהיליה של יוצאי הולנד בישראל נענתה לבקשתנו למענק למטרות שדרוג המוזיאון, שיפוץ הכיתה ומחשוב. אנו מודים לקרן על הפתיחות והרצון לעזור לבית טרזין במאמציו להנציח את כל הקהילות שהגיעו לטרזין, כולל קהילת יוצאי הולנד.

שיפוץ והרחבה

לאחר שלש שנים של הליכים בירוקרטים סבוכים, קיבלנו אישור למימוש המענק שקיבלנו מועידת התביעות לפרויקט הזה, שמאפשר להתחיל בביצועו. הפרויקט כולל שיפוץ השירותים, שיפוץ המבנה שנמסר לנו מגבעת חיים במטרה שישמש כספריה, בניית כיתה חדשה והקמת מחסן תיקני לאוסף יצירות האמנות שבארכיון. בתוכנית להתחיל בחודש אוגוסט בעבודה ובתוך שנה להשלים את הפרויקט כולו.

המרכז החינוכי

תכנית חינוכית חדשה סביב התערוכה החדשה, 'לצייר מעל דפי הזמן'

בימים אלה שוקד צוות המרכז החינוכי בבית טרזין על תכנית חינוכית סביב התערוכה החדשה, 'לצייר מעל דפי הזמן'. "גם סביב התערוכה הזו יש אלמנטים רבים שניתן להשתמש בהם, בכיוונים יצירתיים ועבודות חקר", מסבירה יונת קלר, "כמעט דרך כל מוצג ניתן 'לצלול פנימה' ולהגיע לסיפור או לדילמה. בתכנית החדשה נרחיב את תחומי הביטוי בעבודות סביב התערוכה גם לדרמה, תיאטרון בובות ועבודות עיוניות, באופן שכל תלמיד יוכל למצוא את התחום שמדבר אליו". במקביל יוכן סרט סביב התערוכה החדשה במימון של קובי פז, מי שביים את הסרט על 'קמרד', באדיבות ערוץ הילדים.

אירוע סיכום שנה מרגש במרכז החינוכי

ב- 22 באוגוסט נערך בתיכון עירוני א' – תל אביב, סיכום התכנית החינוכית 'קמרד 23 – המשך'. מגמת המוסיקה של ביה"ס, בשיתוף מגמת הדרמה, העלו קונצרט- דרמה בשם 'זיטרה' (מחר), סביב יצירות מוסיקליות מטרזין וסיפורי מסגרת שגיבוריהם היו מוסיקאים בגטו. בסיום המופע, הוזמנה לבמה מנקה אלתר, שבצעה את השיר "זיטרה" בגטו, לבצע את השיר עם הקהל ונמסר כי אף עין באולם לא נותרה יבשה. בעקבות התגובות הנלהבות הוחלט להעלות את המופע שוב בהמשך השנה. האירוע היה סופו של תהליך שנתי שכלל ביקור של הקבוצה בבית טרזין, מפגשים עם פרופ' דוד בלוך והפסנתרן אלן שטרנפילד. דר' רותי כץ, ראש מגמת המוסיקה בביה"ס עירוני א' יזמה וניהלה את הפרויקט; ואליאנה שכטר, מורה במגמת הדרמה כתבה וביימה את המחזה. אנו מודים לרם כהן, מנהל בית הספר על האירוח ועל שיתוף הפעולה. בערב זה הוצגה גם תערוכה בהשראת המפגש עם 'קמרד', פרי עבודתם של תלמידים ממגמת האמנות והעיצוב של ביה"ס 'אורט גוטמן' בנתניה, בהנחייתן של רחלי יוסף וברקת בן יעקב והעלתה מצגת של הקבוצה היהודית- ערבית שעבדה עם צוות בית טרזין זו השנה השנייה, בהנחייתם של נילי גרוס ועותמן חטיב.

מעל 120 כיתות של תלמידי חטיבת ביניים ותיכון ביקרו השנה בבית טרזין במסגרת המרכז החינוכי, וכן נערכו השתלמויות מורים, כולל השתלמויות למורים למוסיקה, שנערכו זו השנה השניה, סביב האופרה 'ברונדיבר'. השנה נערכה לראשונה גם השתלמות מורים בנושא הוראת השואה לגיל הרך, בהזמנת ביס 'גורדון' בפתח תקווה.

"כאן המקום להודות לנילי גרוס, תמנע אופיר ועינת טחנאי, המסייעות בימי העיון לתלמידים, ולעדים הנפלאים ומלאי הנכונות לסייע", אומרת יונת קלר, מנהלת המרכז החינוכי, "ההדרכות נעשות בתנאים לא קלים, המקום קטן וצפוף, ואנו מחכים בכליון עיניים לשיפוץ ולבניית הכתה החדשה".

פרידה מקמרד

לאחר ארבע שנים בהן הוצגה בבית טרזין התערוכה 'קמרד', שעסקה בעיתוני הילדים בגטו, התחלפה התערוכה (ראה ידיעה בעמ' 2). 'קמרד' הוא נושא מוצלח במיוחד מבחינה חינוכית, מספרת יונת קלר, "נגיש, מזמין ומדבר ללב כולם", לכן הוחלט במרכז החינוכי להפיק תוכנית חינוכית שתהיה זמינה לעבודה בבתי

ספר בהמשך. ישראל קרצנר, מפקח פדגוגי על מכוני השואה – מינהלת פולין, מינהל חברה ונוער, הינו חבר בצוות ההיגוי שקם לצורך הכנת התכנית. תכנית זאת תמומן על ידי ועידת התביעות, 'קרן העזבונות', מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, התרבות והספורט וקרן העמותה.

בנוסף, מציע המרכז החינוכי לבתי ספר, בעיקר למגמות אמנות, לעסוק בפרויקט הייחודי, 'קמרד 23 - המשך' תוכנית חינוכית שעובדת כבר שלוש שנים, שבמהלכה בוחרים התלמידים להפיק מוצר שיהווה המשך וביטוי אישי שלהם לעיתוני הילדים והאמנות מגטו טרזין. תכנית זו פועלת גם בחו"ל. השנה עסקו בה שלוש קבוצות – שתיים בבתי ספר של יום ראשון, בריצ'מונד - ווירג'יניה ובאוטווה, קנדה - שיצרו עיתוני המשך מרגשים לקמרד', וקבוצה שלישית מבית ספר ציבורי במערב וירג'יניה, שיצרה עבודות אמנות, קטעי מחול וכתביבה, אלבום תמונות ועבודות חקר היסטוריות.

עלון חדש למרכז החינוכי

עם החלפת התערוכה, הפיק המרכז החינוכי עלון חדש ומעודכן על הפעילות החינוכית הנעשית בבית: ימי עיון, הדרכת תלמידים בעבודות חקר, השתלמויות מורים, הכנה לקראת מסע לימודי לפולין ולצ'כיה והפקת תכניות חינוכיות בנושאים מגוונים. העלון עוצב ע"י אורני דרורי בטוב טעם, וישמש את המרכז החינוכי בפעולת השיחוק לבתי הספר. המעוניינים יכולים להזמין בבית טרזין.

ימי עיון וביקורים לקבוצות מיוחדות

ביוזמת עמרים הישראלי, חבר הנהלת העמותה, נערך בבית טרזין ביקור מטפלים מ"עמק" – נתניה. בתכנית הביקור סיור במוזיאון ובתערוכה, ושיחה על אפשרויות לשיתוף פעולה בין המוסדות. בהמשך לביקור קבוצת המטפלים נערך מפגש שני, עם קבוצה של ניצולי שואה המתגוררים בחדרה וסביבתה. במפגש התקיימה שיחה על דרכי העבודה היחודיות שצוות המרכז החינוכי פיתח לאורך השנים בעבודה עם תלמידים בני רקע וגיל מגוונים.

*

השנה, בעקבות ציון 60 שנה לסיום המלחמה ולשחרור גטו טרזין, נערכו ימי עיון לקבוצות מבוגרים וגימלאים: חברים מאגודת קורצ'אק, שתי קבוצות של גימלאים מ"פרוטיאה בכפר" – כפר אבות דרורים, וקבוצות מאורגנות עם מדריכי טיולים.

*

ביקרו קבוצות חיילים מחיל הים, המשתייכים ליחידה המאמצת את ביה"ס "שפרידיס" בקיבוץ גבעת חיים איחוד, וחיילים מחיל המודיעין.

*

מספר קבוצות מחו"ל הגיעו לימי עיון בבית טרזין: קבוצת מבוגרים מהעיר זיגן, גרמניה, עיר הנמצאת שנים בקשרים עם המועצה האזורית עמק חפר, וקבוצות נוער מארצות שונות המגיעות אלינו במסגרת הסוכנות היהודית.

בית טרזין ובית שלום

"בית שלום", מוסד הפועל להנצחת השואה ולחינוך בנושא בבריטניה, יבנה תכנית חינוכית בסיוע המרכז החינוכי בבית טרזין. במוסד הבריטי פעילים ניצולי שואה יוצאי גטו טרזין המתגוררים בבריטניה, ומבקרים בו מדי שנה אלפי ילדים ובני נוער. המוסד חרט על דגלו את העיקרון "כי" על מנת לתת משמעות כלשהי למותם של הקרבנות, הדורות הבאים ללמוד לא רק את השואה- אלא גם ללמוד את לקחיה". כתובת אתר www.bethshalom.com : 'בית שלום'.

ממלבורן – אוסטרליה לבית טרזין

דר' בילי אנדרסון ממלבורן אוסטרליה- חוקר, סופר, משורר ומחנך העוסק בהיסטוריה של השואה קיבל מקרן "יחד" מלגה לביקור במוסדות להנצחת השואה בארץ. במשך שבוע הביקור למד והתרשם מהקיים והנעשה בבית טרזין. דר' בילי אנדרסון סקר ביסודיות את המוזיאון ההיסטורי ואת התערוכה החדשה "לצייר מעל דפי הזמן". עם עליזה שילר למד על מאגר המידע של יהודי גטו טרזין, עם סימה שחר על הארכיון, הספרייה, אוסף האמנות ותכניות חינוכיות ועם יונת קלר על המרכז החינוכי ועל תכנון עבודה משותפת על קמרד 23. אנו מודים לליאורה מזריץ' מגבעת חיים מאוחד, שארחה את דר' אנדרסון בביתה.

דור ההמשך

גיליון מס' 13 של עלון דור ההמשך

גיליון מס' 13 של עלון דור ההמשך בבית טרזין, יצא בחודש מרץ השנה, בעריכת טלילה וצביקה כסלו. בגיליון, סקירה על מפגש המתנדבים בבית טרזין, שנערך בדצמבר 2004, בו העלו זיכרונות ורשמים מפי מייסדי בית טרזין על ימיו הראשונים של הבית, וכן סקירה על הספר "ארמונות התקווה", לפבל קוהן, המספר על מפעלו של ההומניסט הציכי פיטר פרמיסל, מי שארגן מחנות הבראה בארמונות בצ'כיה לילדים ניצולי המחנות. בגיליון מובא תקציר סיפורם של שניים מהילדים, חוה פרסבורגר ויהודה הופרט. עוד בגיליון סקירה על אירוע הקרנת הבכורה של הסרט 'הגובה האולימפית' (ראה ידיעה בעמ' 4), וכן סקירה פרי עטה של נרדה קוצ'ינסקי, על מפגש בני הדור השני עם האמן מיכאל דיימל.

מפגש בבית טרזין עם מיכאל דיימל

בחודש ינואר הוזמן דור ההמשך למפגש מרתק עם מיכאל דיימל- אמן ומחנך המתגורר בגרמניה, ואחיהם של דנה ופטר, חברי העמותה בני דור ההמשך.

מיכאל סיפר בעברית מוקפדת ומעוררת הערכה על עבודתו רבת השנים כפסל ולאחרונה גם כמחנך בגרמניה, בה הוא חי מזה למעלה מ-30 שנה. במסגרת עיסוקו זה, הוא משתתף גם במכרזים שגרמניה מפרסמת לעריכת פרויקטים להנצחת השואה. מיכאל שיתף את הנוכחים בתחושתו הקשה לגבי המסר הכפול שמעבירים הגרמנים בנושא הנצחת השואה- מצד אחד, יוזמים הנצחה ומציעים לה מימון-ומצד שני לכל פרויקט כזה יש הוראות מאוד מגבילות, שלמעשה מצמצמות את הדגש על ההשמדה של היהודים ומאלצות את האמנים ליזום משהו כללי יותר, המטשטש את הצד היהודי בשואה.

בשנים האחרונות מעורב דיימל בתחום החינוכי, הוא אחד ממקימיה של *האגודה להנצחת יהודי צ'רנוביץ'*, שנוסדה ב- 2002 ובין שאר פעילויותיה עורכת סמינרים חינוכיים בצ'כיה. דיימל השתתף בהקמת אתר ההנצחת יהודי צ'רנוביץ'. לצורך איסוף שמות הנספים הוא נעזר במאגר המידע הממוחשב של בית טרזין - פרויקט בניהולה של עליזה שילר.

הצגה "סליחה, אתה מהשואה?"

ב - 8 למרץ התקיים מפגש שני לדור ההמשך, שהוקדש להצגת יחיד של רננה מנקין מטירת צבי. רננה, בת דור המשך, מורה לדרמה ובמאית, כתבה, ביימה ומשחקת בהצגה. ההצגה מביאה בדרך מיוחדת סיפור תמים של ילדה (במציאות, רננה), המספרת את אשר קלטה מסבתה ניצולת השואה ומעלה שאלות גדולות, כמו האם כולנו היינו שם?; כיצד נחנך את הדור הבא, הרביעי, להבין ולזכור. ההצגה הייתה מרגשת והשאירה הרבה חומר למחשבה.

מאירועי הזמן

הכינור נדם

הכנר הנודע פאול קלינג ליווה את הסמינרים "*היסטוריה, מוסיקה וזיכרון*" הנערכים בבית טרזין משנת 1999 מאז ראשיתם. פאול קלינג הגיע פעמיים לישראל, כדי להנחות כאן כיתת כנרים צעירים. הקשר לבית טרזין היה אישי: פאול, יליד צ'כוסלובקיה, הופיע כבר בגיל שבע כסולן עם התזמורת הפילהרמונית של וינה, הגיע בגיל 13 לגטו טרזין וגם כאן הצליח להמשיך בנגינה בכינור. בסתיו 1944 נשלח לאושוויץ - בירקנאו, שרד והמשיך בקריירה המוסיקלית שלו, תחילה בפראג ואחרי עליית הקומוניסטים לשלטון בווינה. הוא הופיע כסולן במדינות אירופה וביפן, שם הכיר את טאקה, אשתו לעתיד.

בשנת 1957 לאחר הנישואים, היגר הזוג לארצות הברית והתיישב בלואיוויל, שם שימש קלינג כנר ראשי של התזמורת הפילהרמונית ולימד באוניברסיטה המקומית. לאחר מכן ניהל קלינג כעשרים שנה את בית הספר למוסיקה בקולומביה הבריטית והמשיך להקליט כסולן, בעיקר את יצירותיו האהובות של בראמס, דבוז'אק, מנדלסון ובטהובן. בערוב ימיו הקדיש פאול קלינג את עיקר כוחו לטיפול כשרונות צעירים וכך נוצר הקשר לסמינר "*היסטוריה, מוסיקה וזיכרון*", קשר שנקטע במותו ב- 2 בינואר 2005 בסן-דייגו.

שישים שנה לשיחרור אושוויץ

ב- 27 בינואר 2005, יום שחרורו של מחנה אושוויץ, שבו מציינים באירופה את זיכרון השואה, נפגשו ביום סגרירי כמאה איש ליד לוח הזיכרון על בנין המועצה המקומית זודראלבה בפאתי המבורג, כדי לזכור את הנשים היהודיות, אסירות גטו טרזין לשעבר, שעבדו בסביבה ושוכנו בנוייגראבן, שלוחה של מחנה הריכוז נוינגאמה. הטקס נערך בנוכחות נציגי הכנסייה האוונגלית והקתולית וקארל היינץ שולץ, יוזם הנצחת נשות נויגראבן והיסטוריון המחנה, ציטט בנאומו מזיכרונות האסירות לשעבר, שעם רבות מהן הוא מקיים

קשר שוטף.

*

טקס זיכרון נוסף נערך באתר מחנה נוינגאמה, בו השתתפה גם סוזי וייס, חברת העמותה שהיתה אסירה במחנה. כ- 1,300 איש, אסירים לשעבר ובני משפחותיהם, הוזמנו להתארח באזור, נתקבלו בידי משלחת והשתתפו בטקסים, שכללו בין השאר חנוכת אתר הנצחה באזור בו היו מבנים ששימשו כתאי גז- שכן בנוינגאמה נערכו הנסיונות הראשונים של ההמתה בגז. "הטכס היה מכובד מאד, וכולנו הנחנו זרי פרחים באתר", מספרת סוזי וייס. אתר הנצחה נוסף הוקם במחנה לזכר הספינה "קאפ- ארקונה", ספינה גרמנית עליה הועלו אסירים יהודים, שהופצה וטובעה בטעות בידי הבריטים.

*

לרגל שישים שנה לשחרור מחנה אושוויץ התקיימה ב- 25 בינואר 2005 מטעם שגרירות הרפובליקה הצ'כית והמרכז הצ'כי בפאריס סעודה חגיגית לכבודו של סר ניקולאס וינטון, שארגן לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה העברת 669 ילדים יהודיים מצ'כוסלובקיה לאנגליה וכך הציל את חייהם. באותו יום התקיימה גם הקרנת הסרט הצ'כי-סלובקי "ניקולאס וינטון, כוחה של אנושיות". בסיום ההקרנה ענה אורח הכבוד בן ה- 95 על שאלות הקהל.

*

תחת הכותרת 'כאן היתה אירופה כולה' נערכו בחודש אפריל 2005 ארבעה ימי זיכרון וכנסים נערכו לציון 60 שנה לשחרור מחנה זאקסנהאוזן, אליו נשלחו יהודים רבים מגטו טרזין. באירועים השתתפה משלחת בת 80 איש מישראל, ביניהם חבר עמותת בית טרזין, יעקב צור. צור מספר כי חברי המשלחת הישראלית נאלצו להיאבק בתחילה על עצם השתתפותה של המשלחת, מול טענות נציגי מפלגות קומוניסטיות לשעבר, כי "לפני 60 שנה לא היו במחנות אסירים ממדינת ישראל", וכי מדובר "במדינת כיבוש". בכנס השתתפו כ- 500 אסירי המחנה לשעבר ובני משפחותיהם ממדינות רבות. בעצרת המרכזית בהשתתפות הנציגים מישראל, אמר רב 'קדיש', לצד כמרים מעדות נוצריות שונות שאמרו תפילות אשכבה. ביום הרביעי של הכנס התפזרו האורחים למחנות משנה לשעבר ולמסלולי 'מצעד המוות'. קברי הקורבנות לאורך הדרך טופלו וקושטו, ובכמה ערים נערכו לרגל הארוע עצרות וקבלות פנים מטעם השלטונות המקומיים. "הכנס אורגן למופת, מבחינת תחבורה ואכסון", מספר יעקב צור, "ויש לציין לטובה גם את המשטרה, שמנעה כל ניסיון של הפרעה ושמרה על בטחונם האישי של משתתפי הכנס, ובמיוחד שלנו".

*

למלאת 60 שנה לשחרור יצאה ב-18 לאפריל משלחת, לאתר מחנה שוורצהיידה ובה שמונה אסירים לשעבר מהמחנה. ב- 3 ביולי 1944 הועברו לשם מאושוויץ – בירקנאו 1,000 אסירים יהודיים שנכלאו קודם לכן בטרזין, מתוכם זכו לשחרור 326 בלבד. תחילה נערכה עצרת זיכרון בעיר זבניץ, הסמוכה לגבול הצ'כי, שם עבר מצעד המוות, ומשם יצאה המשלחת לשוורצהיידה. חברי המשלחת היו אורחי המפעל "סינטזה" בו עבדו כאסירים, ובקרבת המחנה, ליד מצבת זיכרון, נערכה עצרת זיכרון. הונוה גרטנר, אסיר לשעבר, נשא דברים בשם הניצולים, ואסיר אחר נשא תפילת 'קדיש'.

למחרת יצאה המשלחת במסלול מצעד המוות- תחילה לעיר קאמנץ, שם נערכה עצרת זיכרון. נציגים מקומיים ערכו קבלת פנים למשלחת מישראל. "לאורך המסלול נמצאים לוחות זיכרון רבים, ובבית העלמין בסאופסדורף קבורים אחדים מחברינו שכשלו בדרך", מספר יעקב צור, חבר במשלחת. ליד קברו של ספל ליכטנשטרן, פעיל ציוני ומי שניהל את צריף הילדים בבירקנאו לאחר מותו של פרדי הירש, נערכה עצרת זיכרון. ביום השואה, עם סיום הביקור, נערך טכס בהשתתפות המשלחת וניצולים רבים בבית הכנסת 'פנקס' בפראג, ולמחרת יצאו ניצולים רבים בארבעה אוטובוסים למפגש זיכרון בטרזין.

מוזיאון יד ושם חדש

חנוכת המוזיאון החדש לתולדות השואה ביד ושם בירושלים התקיימה בימים 15 ו-16 במארכס 2005 בנוכחות משה קצב, נשיא מדינת ישראל, קופי אנאן, מזכיר האומות המאוחדות, נשיאים, ראשי ממשלה, שרים ונציגים בולטים של ארבעים מדינות, תורמים, ניצולי שואה וחסידים אומות העולם. המוזיאון החדש, במבנה המרשים, מדגיש במיוחד את נקודת הראות היהודית הפרטית באמצעות חפצים מקוריים, עדויות, תצלומים, עבודות אמנות ויצירות וידאו - ארט. בין 11 חללי התצוגה במוזיאון החדש מוקדש חלל אחד לגטו טרזין עם שפע מוצגים מקוריים ובין מאה סרטים תיעודיים של 10 - 2 דקות המלווים את תצוגות המוזיאון, ביניהם גם סרטו של ראובן הקר על גטו טרזין. מסך הסרט מחולק לשניים, מצד ימין מוקרנים קטעים מתוך סרט התעמולה הנאצי שהוסרט בגטו בקיץ 1944 ומצד שמאל ציורי אמנים מטרזין, המראים את המציאות הקשה כפי שהייתה באמת.

רפואה בשואה

בפקולטה לרפואה של הטכניון בחיפה קיימת זה שש שנים תכנית לחקר הרפואה והשואה. ב-18 במאי 2005 נערך בנהרייה, בשיתוף פעולה עם בית לוחמי הגטאות, הכנס התמישי על תחלואה ורפואה בתקופת השואה, שבו הרצה דר' דניאל נדב על הרפואה בגטו טרזינישטאט. בין נושאי שאר ההרצאות היו תחלואה מאוחרת ביוצאי השואה ואוסטאופורוזיס בקרב ניצולי השואה. בשנת הלימודים 2005 – 2004 נכלל בפקולטה לרפואה בחיפה בפעם הראשונה קורס מוקדש לנושא רפואה בשואה, שבמסגרתו הרצתה רות בונדי על השינוי ביחס לשואה וניצוליה שחל בישראל במשך שישים השנים האחרונות. גם דר' אלי לונטל יו"ר העמותה הרצה על יחס המדינה לזיכרון השואה. בשנת הלימודים הבאה עתיד הקורס להיכלל בלימודי חובה ואחת ממטרותיו, נוסף להעברת ידע מקצועי, היא לחזק בסטודנטים את אהבת האדם.

מגטו טרזין לליטא ואסטוניה

בגלריה על שם רוברט גוטמן במוזיאון היהודי בפראג נפתחה ב-14 באפריל 2005 תערוכה מוקדשת לטרנספורטים של יהודי הפרוטקטוראט שנשלחו בשנת 1942 למדינות הבלטיות. היעד הראשון של

הטרנספורטים הייתה ריגה, לשם יצאו מגטו טרזין שני טרנספורטים של אלף נפש כל אחד בינואר, 1942 מהם נותרו בחיים אחרי גלגולים נוראיים רק כ-120. באוגוסט ובספטמבר, אותה השנה, נשלחו מטרזין למדינות הבלטיות שני טרנספורטים נוספים מסומנים Bb ו- Be. גורל טרנספורט Bb לא ידוע, משום שלא נותר ממנו איש בחיים; טרנספורט Be הובל לראסיקה שבאסטוניה ומשם הובאו רוב האסירים באוטובוסים להוצאה להורג. שרדה רק קבוצה קטנה של נשים צעירות שעברה מחנות ריכוז באסטוניה, פולין וגרמניה וזכו לשחרור בברגן בלזן. התערוכה מתארת את דרך הייסורים של האסירים על פני מחנות רבים, בעיקר באמצעות ציטוטים מדברי הניצולים, רשומים על לוחות הראקליט, משום שהחומר הוויזואלי שנותר משם דל ביותר. התערוכה ששמה "מאז אני מאמינה בגורל", מבוססת על מחקרו של לוקאש פרישיביל (Pribyl), תצלומים שאסף והראיונות שערך עם הניצולים, במסגרת הכנת סרט דוקומנטארי שיוקרן בצ'כיה באביב 2006.

התערוכה נערכה על ידי המוזיאון היהודי בשיתוף עם אתר ההנצחה טרזין ועם מכון המחקר טרזינסקה איניציאטיבה.

ציור שעלה לחלל

שמו של פטר גינז, העורך המחונן של עיתון הילדים 'ודם' מגטו טרזין, שחייו הסתיימו בגיל 16, נודע לעולם כולו אחרי שהאסטרונוט הישראלי אילן רמון לקח עמו בשנת 2003 את ציורו של פטר, נוף הירח לטיסה הטראגית של מעבורת החלל קולומביה.

משרד האינפורמציה של הרפובליקה הצ'כית, בשיתוף פעולה עם המוזיאון היהודי בפראג, שרות הדואר ואגודת הבולאים הצ'כים, הוציא בינואר 2005 גיליון חגיגי מיוחד עם בול הנושא את ציור נוף הירח ודיוקנו של פטר גינז.

זוג אסטרונומים צ'כי, יאנה ומילוש טיכי, ממצפה הכוכבים בקלט, החליטו בעקבות אסון קולומביה להעניק לפלנטה קטנה, שאותה גילו בשנת 2000 בין המאדים ויופיטר, את שמו של פטר גינז, וזכו באישור של אגודת האסטרונומים הבינלאומית לכך.

במוזיאון הגטו, בעיר טרזין נפתחה ב- 13 במאי 2005 תערוכה על ודם, עיתון מעון שקיד בבית הילדים בגטו L-417 שאותו פטר גינז ערך ואף פרסם בו שירים, כתבות מחיי הגטו ואיורים משלו. גם כאן, הדחף לתערוכה בא מציור נוף הירח שעלה לחלל.

את התערוכה פתח דר' יאן מונק, מנהל אתר ההנצחה הממלכתי בטרזין, ונשא דברים יירקה קוטואוץ', חברו של פטר במעון, מבין הראשונים, שניסו עוד בימי המשטר הקומוניסטי בצ'כוסלובקיה לפרסם את ודם בספר, אולם הדבר נאסר על ידי הצנזורה משיקולים פוליטיים. התערוכה עתידה לעבור במרוצת הזמן למוזיאונים שונים באירופה וארצות הברית.

השבועון האמריקאי ניוזוויק פרסם ב- 25 באפריל 2005 כתבה על פטר גינז ואחותו חווה וסיפור על יומנו של פטר, שנתגלה רק בשנת 2003, כאשר ליד ושם הוצעו לקניה שש מחברות שכתב פטר עוד בהיותו

בפראג. מסתבר, שתושב פרבר מודראני בפראג מצא אותן בעלית גג של הבית שרכש לפני שנים מספר וערכן הובהר לו רק אחרי הפרסום העולמי בעקבות אסון קולומביה.

"יומן אחי" של חווה פרסבורגר ראה אור בשנת 2004 בהוצאת טריגון בפראג, ובמרכזו יומן שרשם פטר בעת הכיבוש הגרמני, לפני הגלייתו לטרזין, בשתי מחברות קטנות מתוצרת עצמית. היומן פותח ב-19 בספטמבר 1941: "הונהג אות ליהודים. כאשר הלכתי לבית הספר ספרתי 69 שריפים". כן מכיל הספר זיכרונות חווה על אחיה, ציורים ושירים של פטר, סיפור שכתב וקטע מתוך רומן 'סוד מערת השטן' שאותו לא הספיק לסיים.

על עטיפת ביטאון דוברי האספרנטו בישראל Israela Esperantisto מדצמבר 2004 ציור נוף הירח ודיוקנו של פטר גינז ובתוכו מאמר גדול של דורון מודן על פטר, כולל דף מתוך מילון צ'כית-אספרנטו שפטר רשם לעצמו. אביו, אוטו גינז, היה אספרנטיסט נלהב גם בצ'כוסלובקיה וגם אחרי עלייתו לישראל. חייו של אוטו גינץ ניצלו הודות לכך, שאשתו ואם ילדיו לא הייתה יהודיה, אולם פטר וחווה נחשבו לפי חוקי הגזע ליהודים ונשלחו לבדם לגטו. פטר הובל בספטמבר 1944 לאושוויץ, אווה שרדה בגטו והיא כיום ציירת בעלת שם, שיצירתה הושפעה עמוקות מניסיון השואה.

ברונדיבר חי וקיים

בקרית טבעון התקיימה ב-15 במאי 2005 הצגת *ברונדיבר*, אופרת הילדים להאנס קראסה, שבוצעה בגטו 55 פעמים. המבצעים היו ילדי כיתה ד2, יוזמת ההצגה הייתה חני ריקרדו, שתרגמה את הטקסט של אדולף הופמייסטר לעברית, עבדה עם הילדים וליוותה את שירתם בפסנתר. רק אחרי שהתחילה חני ריקרדו לעבוד על ביצוע *ברונדיבר*, הסתבר שיש לה גם קשר אישי לטרזין – הסבים של הוריה ובני משפחה נוספים שהו בגטו ומשם נשלחו לאושוויץ אל מותם. כחלק מתהליך העבודה, בקרו הילדים בבית טרזין ולמרות גילם הצעיר הייתה זו חוויה מיוחדת להדריך אותם במוזיאון ובתערוכה.

*

כפי שמדווח ביטאון המוזיאון יהודי של אוסטרליה במלבורן בגיליונו ממארכ 2005 נערך בעיר במשך ארבעה חודשים פסטיבל מוסיקלי על שם משפחת גנדל, שכלל, בין שאר האירועים, גם את העלאת אופרת הילדים *ברונדיבר*, שבוצעה על ידי ילדי OzOpera המקומית וזכה להצלחה רבה.

*

ספרון קטן ביוונית, המספר בציורים חייכניים של פטיני מורקי את סיפורה של אופרת הילדים *ברונדיבר* להאנס קראסה, ראה אור באתונה בהוצאת Acroasis. ב-8 במאי 2005 נערכה במרכז התרבות של הקהילה היהודית באתונה מסיבה חגיגית לכבוד הוצאת הספר, בה השתתפה מקהלת הילדים שביצעה את *ברונדיבר* ביוונית על הבמה, הצגה שהוקלטה גם ב-CD.

ציורי ילדי טרזין בתאילנד

ב – 15 במארס 2005 נפתחה בבנגקוק תערוכה של ציורי ילדים מגטו טרזין. התערוכה אורגנה בשיתוף עם מכון גתה. ובפתיחה החגיגית נוכחו השגרירים של הרפובליקה הצ'כית, גרמניה וישראל. נשא בה דברים הנרי וילדה, יליד צ'כוסלובקיה, מניצולי גטו טרזין, המכהן כעת כפרופסור לרפואה בבית החולים Chulalongkorn בבנגקוק.

צלם בגטו לודז'

בגלריה לנגהאנס בפראג התקיימה בין דצמבר 2004 ופברואר 2005 התערוכה הנריק רוס – אלבום גטו לודז'. רוס היה אחד משני הצלמים הרשמיים, שהוטל עליהם לצלם שם צילומי תעמולה, אך השניים ניצלו את חומרי הצילום שהוקצבו להם גם כדי להנציח את המציאות הנוראה בגטו. בעת חיסול גטו לודז' באוגוסט 1944 קבר רוס את התשלילים באדמה, כ – 3,000 מתוכם נשמרו. רוס מת בשנת 1991 בישראל. בסתיו 1941 נשלחו לגטו לודז' 5,000 יהודי פראג, רק 277 מתוכם שרדו.

הצלה בציור

בתערוכה אמנים באושוויץ שנפתחה במאי 2005 במרכז התרבות היהודי בברלין, מוצגים ציורים שנעשו על ידי אסירי המחנה, ביניהם גם ציוריה של דינה גוטליב, שהובלה מגטו טרזין למחנה המשפחות בברקנאו. דינה, מאסירי טרנספורט ספטמבר שהושמד כולו, ניצלה ממוות הודות לכישרון הציור שלה, אחרי שדר' מנגלה שם לב לציורים שבהם קישטה את קירות מעון הילדים שהוקם שם, והטיל עליה לצייר דיוקנאות צוענים לשם "עבודתו הרפואית". דינה גוטליב – בביט (Babitt) בת 82, חיה כיום בסן דייגו, קליפורניה. במוזיאון הממלכתי באושוויץ נשמרו כ – 1,600 ציורים, בעיקר של אסירים פולנים מעובדי המוזיאון, אותו הקים שם רודולף הס, מפקד המחנה.

זכרון טרזין במוסיקה

קונצרט מחווה למלחינים שנספו בשואה נערך במשכן לאמנויות הבמה בתל אביב ב-4 במאי, יום הזכרון לשואה ולגבורה. הקונצרט, בביצוע התזמורת הסימפונית חיפה ובניצוחו של ישראל ינון, כלל אטיוד לתזמורת של פאוול האס וסימפוניה ברה מאז'ור לויקטור אולמן, שניהם מאסירי גטו טרזין שנספו בסתיו 1944 באושוויץ.

*

אמונתה הנוצרית העמוקה ותיעוב האנטישמיות הביאו את ז'קלין קול (Jacqueline Cole), פסנתרנית וציירת, בילדותה תלמידת בית הספר על שם יהודי מנוחין בלונדון, אל יצירות מלחינים שנרצחו בשואה ובעיקר של מלחינים מגטו טרזין. בשנת 2002 ייסדה ז'קלין קול בלונדון קרנות על שם פאוול האס וויקטור אולמן וקרן בעיר טיישין, פולניה, שם נולד אולמן. מאמר על קול הופיע בעיתון AJR, אגודת הפליטים היהודיים באנגליה, במאי 2005.

נמסר לארכיון

היחידה שנותרה בחיים

רות ברדה, כרם מהר"ל, מסרה לבית טרזין זיכרונות אמה, שטייפנקה פישר, על חייה בעת השואה, הנקראים כסיפור מתח פרי הדמיון. שטייפנקה, ילידת 1902, נישאה בשנת 1934 לגזה פישר, זמר אופרה צ'כי, לא יהודי. אחרי מעצר בעלה על ידי הגסטאפו היא נשלחה במארס 1942 לגטו טרזין ומשם כעבור חודש לאיזביצה שבאזור לובלין. מתוך אלף אסירי הטרנספורט היא היחידה שנותרה בחיים, הודות לאדריכל פולני צעיר, שהכיר אותה שעה שעבדה אצל איכר פולני, סיפק לה בעזרת המחותרת הפולנית ניירות מזויפים לפני שהנשים והילדים מהטרנספורט שלה נלקחו להשמדה, והעביר אותה לוורשה, שם עבדה רוב הזמן כמזכירה בבית המשפט הגרמני. מעמדה לא רק שאפשר לה לספק ידיעות למחתרת הפולנית, אלא גם להשיג הזמנה חוזרת לבעלה להופיע כזמר אורח באופרה של וורשה. כאשר בינואר 1945, עם התקרבות הצבא האדום, נשלחו כל הנשים הגרמניות מוורשה לגרמניה, לא הייתה לשטייפנקה פישר ברירה אלא להצטרף אליהן, אולם כבר במאי 1945 שימשה מתרגמת למפקדת הצבא האמריקאי באזור בו שוחררה וביוני מצא אותה בעלה והחזיר אותה לצ'כיה.

36 פורטרטים של חברי ההנהגה

ביום ראשון 15 במאי, ביקרו בבית טרזין מרים פרידמן מוריס מארה"ב ומיכאל הוני, מראש"צ, שאירח את מרים בעת ביקורה בארץ. אביה של מרים הוא הצייר דוד פרידמן, שנשלח בטרנספורט מפראג ללודג' ב-16 באוקטובר 1941 יחד עם מתילדה פוקס, אשתו, ובתם מרים הלנה. בסוף אוגוסט 1944 נשלחה המשפחה לאושוויץ - בירקנאו, רק האב שרד. הילדגארד טאוסיק פרידמן, אמה של מרים, נשלחה לטרזין יחד עם אביה, המהנדס קארל טאוסיק, ב-17 בדצמבר 1941. מטרוזין, שולחה עם אביה, במאי 1944 למחנה המשפחות בבירקנאו ומשם למחנה עבודת הכפייה כריסטיאנשטאט. הילדגארד ודוד נפגשו אחרי השחרור ונשאו בשנת 1948. מרים נולדה בפתח תקווה באוקטובר 1950.

בין השנים 1940-1941 צייר דוד פרידמן פורטרטים של חברי ההנהגה היהודית בפראג. 36 פורטרטים בגודל 14*9 ס"מ. חלקם חתומים מאחור על ידי האיש שדמותו בפורטרט. הפורטרטים הגיעו לארכיון בית טרזין בתקופה הראשונה לקיומו ואין לנו פרטים על התורם. בין הדמויות בציורים: אוטו צוקר, האנקה שטיינר, פרנץ קאהן, טרודה הוסרל, ארי טרסלר ורבים אחרים. מרים פרידמן- מוריס מנהלת מזה שנים דיאלוג מעמיק וכואב עם קורות משפחתה. מחקרה על הוריה מבוסס על מסמכים רבים שאספה, יומן שכתבה אמה ועבודות האמנות שהותיר אביה.

קשריה של מרים עם צוות ארכיון בית טרזין נרקמו לפני שנים, כאשר מרים בקשה ללמוד ולהבין את מהותו של גטו טרזין. מרים פרידמן- מוריס מסרה לבית טרזין העתקי מסמכים המתעדים את קורות הוריה בתקופת השואה ואחריה.

תיעוד משפחה

טכנולוגיית המחשוב והתקשורת חוללה מהפכה בתחום השימור והתיעוד גם אצלנו. במקום לצלם את החומר הרב המגיע לבית טרזין, אנחנו סורקים אותו היום ישירות למחשב, ותקליטור אחד מחליף אלפי דפים מצולמים של טקסט ותמונות. אפשרויות המיון של החומר הסרוק רבות ומגוונות, והגישה לכל המסמכים הקשורים לנושא נתון פשוטה ומיידית. מאגרי המידע והאינטרנט מאפשרים גישה למוזאונים וארכיונים ברחבי העולם לשם חיפוש יעיל של חומר רלוונטי ויצירת יחידות תיעוד עשירות ומרתקות בכל נושא. כך, למשל, קיבלנו לאחרונה מיוסי אורבך, חומר שאסף על תולדות משפחתו. בעזרת בית טרזין תרגם תחילה מכתבים שהחליפה סבתו עם בני משפחתה. בעזרת כרטסת השמות הממוחשבת מצא את פרטיהם של בני המשפחה ומכאן המשיך באמצעות מגוון כלי המידע, להתחקות אחר קורותיהם בתקופת המלחמה, באזורי הכבוש, דרך השחרור והמעבר לארץ.

חיים שלמים במסמכים

משפחת הרץ, גבעת חיים איחוד, מסרה לארכיון אוסף של כחמישים מסמכים מעיזבונה של קרובת משפחתם, ארנה הרץ, ילידת 1905. האוסף כולל אישורים על לימודיה והשתלמותה כתופרת, תעודת נישואיה בשנת 1938 לקארל פוקס במורבסקה אוסטרבה, ועשרות מסמכים שהיו דרושים להגירת הזוג המתוכננת בשנות הכיבוש הגרמני. אולם הם איחרו את המועד: קארל נספה, ארנה פוקס נשלחה בספטמבר 1942 לגטו טרזין ומשם יצאה בפברואר 1945 עם טרנספורט שהגיע לשווייץ. כפי שנמסר על ידי לאופולד לוי, בן דודה, אף הוא מאסירי גטו טרזין, ארנה נישאה שנית, היגרה לארצות הברית, ושם נפטרה בשנת 1986. גם ליאופולד לוי מסר לארכיון העתקי תעודות, ביניהם מכתב ששלח מבוכנוואלד בדצמבר 1944.

מעזבוננו של וילי גרואג

גדעון גרואג, קציר, מסר לארכיון מסמכים מקוריים והעתקי מסמכים מעיזבוננו של אביו וילי, שנפטר בשנת 2001 בקיבוץ מענית. האוסף כולל מכתבים שנשלחו אל וילי במרוצת השנים, בין השאר על ידי מי שהיו בגטו ילדים להם שימש מחנך, וכמו כן ברכה של הציירת פרידל דיקר – ברנדייס שנכתבה בגטו ליום הולדתו של וילי ב – 8 באוגוסט 1942, ומכתב שכתבה לו באותו תאריך כעבור שנתיים, זמן קצר לפני שנשלחה אל מותה באשוויץ.

אשלות

נתן שטיינר, יושב ראש התאחדות יוצאי צ'כוסלובקיה בישראל, העביר לארכיון בית טרזין תיק משנת 1944 של פניות חברי התאחדות עולי צ'כוסלובקיה דאז, שניסו באמצעות הסוכנות היהודית להתחקות אחרי מקום המצאם של קרובי משפחה וחברים שנשלחו לגטו טרזין ולבירקנאו. בתיק העתקי גלויות שנשלחו משם, ובהן הטקסט המקובל שמצבם טוב, אישורים למשלוח חבילות, פניות על אפשרויות הגירה מגטו טרזין, וגם הודעה מספטמבר 1944 על מתן רישיון עליה לאברהם פיקסלר השוהה בגטו טרזין, חודש לפני שנשלח אל מותו באשוויץ.

*

קאתרין נאש – גרינל מפורטלנד, מדינת אורגון, העבירה לארכיון נתונים על בני משפחתה – משפחות פולק, נאש, נאת ואחרות - שמוצאם מצ'כיה ואוסטריה ושחלקם הגיעו לגטו טרזין ונספו בשואה. כמו כן נתקבלה ממנה חוברת זיכרון ובה שמות יהודים שנספו בשואה.

*

פרופ. דיוויד בלוך מאוניברסיטת תל אביב העניק לארכיון קלטת וידאו בשם דיוקן מאוחר על המנצח הנודע קארל אנצ'רל, דמות מרכזית בחיי המוסיקה של גטו טרזין, וקלטת בשם סוויטה לחיים על חייו של המלחין ליאו האס, מאסירי גטו טרזין, שנספה באושוויץ בסתיו 1944.

*

באמצעות סוזן גולדשטיין – סניידר הועברו אלינו מארכיון מוזיאון השואה בווינגטון צילומים של יומנו של פאוול ויינר, מבני קבוצת נשרים במעון L 417 בטרזין, מחברת שלו ועיתון שערך בגטו, וכן צילומים של יומנה של וואלי ויינר, אמו, ושל כתבי האנוש, אחי פאוול.

*

כמות החומר המגיע לארכיון במרוצת ששת החודשים המפרידים בין גיליון לגיליון של דפי הקשר גדולה מכדי שנוכל לכתוב על כל המסמכים, הפרסומים, הספרים, העדויות והקלטות המתקבלים. אנחנו מבקשים את סליחת כל התורמים ששםם לא הוזכר מחמת חוסר מקום. מכל מקום, החומר שמור בארכיון למען הדורות הבאים.

מפעל התרגומים

תרגום המסמכים והפרסומים השמורים בארכיון בית טרזין מצ'כית וגרמנית לעברית ואנגלית נמשך במלוא התנופה. כל עבודת התרגום הרבה נעשית בהתנדבות ולעוסקים בה נתונה תודתנו מקרב לב. אפרים פרויד, גני עומר, תרגם מצ'כית לעברית גיליונות 1 עד 20 של עיתון הילדים ריס-דיס-ריס, שנכתב על ידי בני מעון נשרים בגטו טרזין.

רות בובק, נוף ים, תרגמה מצ'כית לעברית את עיתון הילדים נשר, שערך פאוול ויינר מקבוצת נשרים בגטו טרזין.

דיטה קראוס, נתניה, תרגמה מצ'כית לאנגלית שתי חוברות של עיתון הילדים נשר ואת שיריו של האנוש ויינר, שנמסרו על ידי אחיו פאוול ויינר מניו יורק.

מרים גל, תל אביב, תרגמה מגרמנית לעברית את יומנה של מרתה גלס מהמבורג שנכתב שם בשנים 1943 – 1945.

שמעון ויסבקר, חיפה, תרגם מגרמנית לעברית את המאמרים הכלולים בספר נשים בשואה בעריכת ברברה דיסטל, שראה אור בשנת 2001.

רשימת תרגומיה של עליזה ש"ק מצ'כית וגרמנית לאנגלית ארוכה מדי מכדי להיכלל כולה ונציין רק את העיקריים ביניהם: חומר מתיק עמו גרואג, עבודת הדוקטור של אוטה קליין משנת 1948 על השפעת מחנה

הריכוז על אופיים האתי של בני נוער, יומנו של מישה קראוס שנכתב מיד עם תום המלחמה, יומנו של פטר גינז, יומנה של אילזה אייכנר, ספרה של מרתה גלאס *כל יום בטרזין הוא מתנה*, ספרן של פרדריקה וייס ורות שפיצר *דישומים*, ומחקרה של רות בונדי על המיוחסים (פרומיננטים) בטרזין.

ספרים ופרסומים

מזוודה כגשר

פומיקו אישיוקה, יפנית צעירה, שביקשה לקדם את השלום והסובלנות בעולם, קיבלה בשנת 2000 מהמזיאון הממלכתי באושוויץ עבור המרכז לחינוך ולחומרי עיון בנושא השואה בטוקיו שאותו ייסדה מזוודה ועליה רשום: *חנה בראדי, 16.5.1931 – יתומה*. הרצון לדעת יותר על אותה ילדה, שנרצחה בגיל 13 באושוויץ, הביא אותה לאתר ההנצחה הממלכתי בטרזין ושם גילתה, שאחיה של חנה, גאורג, נשאר בחיים. סיפורה של חנה ומזוודתה, חיפושי פומיקו, המפגש עם אחי חנה, תושב טורונטו, השפעת החפץ המוחשי על ילדי יפן – כל זה מסופר בספר *מזוודתה של חנה* מאת קרן לוי, שראה אור בקנדה בהוצאת סקונד סטורי בשנת 2002 וזכה עתה למהדורה ה-14, תורגם לצ'כית ורואה עתה אור גם בתרגום עברי בהוצאת שוקן. הורי חנה וגאורג נעצרו על ידי הגסטפו בעיר מגוריהם נובה מייסטו במורביה עוד לפני ההגלות, הילדים הובלו לגטו טרזין במאי 1942. גאורג או יירקה, כפי שנקרא בצ'כית, בן 16, נשלח לאושוויץ בטרנספורט של גברים ב-28 בספטמבר 1944 וכעבור ארבעה שבועות יצאה חנה לאותה הדרך לבדה. "כיום המזוודה היא מורה של מאות אלפי ילדים על פני העולם", מציינת אישיוקה.

אך כאן לא תם הסיפור. בשנת 2004 מצא סטודנט בברנו, מורביה, בארגו אשפה ברחוב ערמה של ספרי ילדים ומסמכים והביא אותם הביתה, אל אמו. המסמכים הכילו, בין השאר, יומנו של גאורג בראדי מגטו טרזין, וכן שני גיליונות של עיתון ילדים *Vpred* (קדימה), שהוציאו בנות המעון L 410, שבו התגוררה חנה. מסתבר, שהמסמכים היו שמורים בעלית גג בביתה של בת דודם של גאורג וחנה, יהודיה למחצה שנשארה בימי המלחמה בברנו, ואצלה הצטברו מסמכים ומזכרות המשפחה, שהושלכו על ידי פועל בעת ניקוי עלית הגג.

עיתון הארץ פרסם ב-12 ביוני 2005 מאמר מפורט על גורל המזוודה והילדה שהייתה שייכת לה. ג'ורג' בריידי, שהשתתף בכנס השנתי ב-28 במאי בבית טרזין, מסר לארכיון העתקי שתי החוברות של עיתון הבנות מטרזין.

על גטו טרזין ומחוצה לו

שנתון 2004 של *מחקרים ומסמכים על טרזין* בעריכתם של ירוסלבה מילוטובה ואווה לורנצובה, שראה אור בהוצאת ספר בראג, מכיל, בין השאר, מאמר על עיתון בני הנוער *קלפי* שנכתב בבודייוביצה ערב ההגלות (ועליו בדפי הקשר מינואר 2005) ומחקר על פעולתו של קארל הרמן בטרזין בשנים 1941 – 1944 ואוסף המסמכים והכרזות על אירועי תרבות שלו, המהווה מקור מידע חשוב על חיי הגטו ושמור כיום באתר ההנצחה הממלכתי בטרזין.

השנתון לא מתרכז בנושאים הקשורים ישירות לגטו טרזין בלבד, אלא מוקדש בחלקו לנושאים נלווים, כמו גידול צמחים שמהם ניתן להפיק קאוצ'וק בחווה החקלאית ראיסקו בתשלובת אושוויץ – בירקנאו, שובן של

אסירות לצ'כוסלובקיה בשנים 1945 – 1948 והחינוך על פי הימלר להשקפת עולם המובילה להשמדת היהודים. כן נכלל בשנתון דו"ח של ריכרד קורהר, הסטטיסטיקן של האס. אס. ואיש אמונו של הימלר על "הפתרון הסופי" של יהודי אירופה. הדו"ח מצוין שעד ל – 1 בינואר 1943 פחת מספר יהודי גרמניה, אוסטריה והפרוטקטורט מחמת "פינוי" (המונח השמדה לא מוזכר) ב – 217,743 נפש. לפי קורהר מספר היהודים באירופה פחת מאז 1937 עקב הגירה, עודף מיתות על לידות ו"פינוי" בארבעה מיליונים בערך, ומאז עלית הנאצים לשלטון ב – 1933 ירד מספרם למחצית.

בשם האב

ב – 26 בספטמבר 1944, יומיים לפני שנשלח האנס מונק בגיל 46 מגטו טרזין לאושוויץ, מסר לגרושתו ואם בנו 43 אקוורלים ושתי מחברות עם 77 שירים. רק כעבור שישים שנה, בשנת 2004, הם ראו אור בספר בשם *טרזיינשטאט בתמונות וחרוזים* בהוצאת הארטונג – גורה בקונסטנץ, מלוויס הסברים של בנו יחידו פטר, כיום יהודה מנור.

להאנס מונק, סוחר טקסטיל לשעבר, שנשלח ביולי 1943 לטרזין, שם שירת במשטרת הגטו, לא היו יומרות, כפי שכתב בעצמו: *אני לא נביא ולא משורר* – וכל רצונו היה לדווח בסיפורים קצרים מחורזים על הנעשה בגטו, בעיניים מפוקחות, לעתים באירוניה מרה, בעיקר כאשר הוא כותב על פרוטקציה, על ה"שלוים", גניבות מתוך מטען הבאים החדשים, על רעב הזקנים. ציוריו בצבעי מים אף הם תיאור נאמן של חיי הגטו, מפקד המשטרה, לוויה, משחק כדורגל.

פטר מונק ראה את אביו לאחרונה בגיל ששים –עשרה, כאשר יצא באוקטובר 1939 עם טרנספורט ילדים לארץ ישראל. שעה שביקר אצל אמו ששרדה בשנת 1948 בפראג, התגייס לקורס טייס שנערך בצ'כוסלובקיה והיה בין טייסי הקרב הראשונים של חיל האוויר הישראלי.

הרב שלא נשכח

בהוצאת G plus G בפראג ראה אור בראשית שנת 2005 ספרה של זוזנה פטרובה *הרב פדר*, מוקדש לרב ריכרד פדר (1875 – 1970), שכיהן לפני המלחמה כרבה של הקהילה היהודית בקולין ושימש רב בגטו טרזין, שבו זכה לשחרור. אחרי המלחמה כיהן כרבה הראשי של פראג ובעת ועונה אחת גם רבה של מורביה. מלבד פרקי זיכרונותיו שכתב הרב פדר עצמו, בעיקר על ילדותו ונעוריו כבן למשפחה ענייה בכפר, נכללים בספר גם קטעי זיכרונות של אנשים שנפגשו עמו ושעל חייהם השפיע וכן מבחר ממכתביו. הרב פדר נחשב, הודות לחכמתו ואהבת הבריות שלו, לאחד הרבנים האהודים שהיו ליהדות צ'כיה ומורביה מאז תקופת ההשכלה.

לוחות זיכרון

נמרט בזיכרון נקרא ספר דק מאת רודולף קלן ופטר נרווה (Narwa) שראה אור בהוצאת פאון (Faun) בפראג, מוקדש למקומות האיסוף בהם רוכזו יהודי הפרוטקטוראט בוהמיה ומורביה בשנים 1941 – 1943 בדרכם לגטו טרזין. מלבד כתובת מקום הריכוז, תאריכי הטרנספורטים ומספר הנשלחים מכל מקום ומקום, נכלל במחקר גם נוסח לוחות הזיכרון שהותקנו על בנייני הריכוז לאחר המלחמה. פרופ' רודולף קלן (יליד 1915) עבר את גטו טרזין, אושוויץ ודכאו. פנחס נרווה, אביו של פטר, היה אסיר אושוויץ ובוכנוואלד ושחרר בטרזין.

הילדים ניצלו

אסתר גולן מירושלים, אורזולה לבית דובקובסקי, ילידת גלוגאו שבגרמניה, הוציאה חוברת בשם *עדות – מכתבים מברלין 1939 – 1942*, מוקדשת להוריה, ארנו ואלזה דובקובסקי, שהצליחו לשלוח את שלושת ילדיהם בעוד מועד מחוץ לגבולות גרמניה, אך בעצמם לא הספיקו לצאת. במכתביהם מתארת האם את המאמצים הנואשים למצוא מקום שאפשר להימלט אליו לאחר שבקשתם לצאת לארץ ישראל נדחתה מחמת גילו "הגבוה" של אבי המשפחה, בן 52. ההורים נשלחו בסתיו 1942 מברלין לגטו טרזין, שם נפטר האב בעקבות ניתוח, האם נשלחה במאי 1944 לאושוויץ.

לזכר הסב

ר' שמעון כהן מפרנקפורט – *רקעו העדתי וחיינו בשנות השואה* נקרא ספר, שכתב שלמה דשן, פרופסור לאנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב לזכר סבו. ר' שמעון כהן (1865 – 1942) השתייך לקהילה החרדית הפורשת של פרנקפורט על נהר המיין, שניסתה לחבר שמירת מצוות קפדנית עם דרך ארץ, כדי להתקבל על ידי סביבתם הגרמנית. אשתו נפטרה, בנם ושתי בנותיהם הצליחו לצאת את גרמניה בעוד מועד, ר' שמעון בעל האמונה נשלח ב – 15 בספטמבר 1942 לגטו טרזין ושם נפטר כעבור כמה שבועות, כפי שהודיעו בני משפחה מטרזין לקרוב בשוודיה הניטרלית.

כדורגל בטרזין

אתר האינטרנט Sport 5.co.il פרסם ב-16 באפריל 2005 מאמר על כדורגל בגטו טרזין, מלווה תצלומים, שבו מסופר על יירקה טאוסקיג, השוער האגדי של אחת הקבוצות בליגה של הגטו, ששיחק אחרי המלחמה כשוער הנבחרת הלאומית של צ'כוסלובקיה. פטר ארבן מאשקלון, שסיפק את מרב המידע למאמר, מספר על ההווי המיוחד של הכדורגל בגטו, על אף תנאי החיים הקשים. המשחקים התקיימו בחצר קסרקטין דרזדן, בשנה הראשונה היו אלה משחקי גביע, בשנת 1943 זו הייתה כבר ליגה של 12 קבוצות, ששיחקו, מהעדר מקום, בהרכב של שבעה בלבד. בסתיו 1944 נכללו מרבית השחקנים, כמו שאר צעירי הגטו, בטרנספורטים לאושוויץ. לדברי פטר נותרו כיום בעולם רק שישה משחקני הכדורגל של אותם הימים.

חיי פסנתרנית

תחת הכותרת *המוסיקה הצילה את חיי הופיע ב* – 1 במאי 2005 בעיתון *סאנדי אקספרס* בלונדון סיפור חייה של הפסנתרנית אליס זומר – הרץ, בת ה – 101. אליס זומר – הרץ ערכה בגטו קונצרטים לפסנתר, בנה הקטן רפאל שר שם באופרת הילדים *ברונדיבר*. כאשר נשלח בעלה, לאופולד זומר, אף הוא מוסיקאי מחונן, בסתיו 1944 למה שמכונה "מזרח", הוא השביע אותה לעולם לא להתנדב וכך, בניגוד למאות נשים אחרות, לא הצטרפה אליס לטרנספורט שנסע, כביכול, בעקבות בעליהן. רפאל זומר, צ'לן נודע מלונדון, מת בשנת 2001 בגיל 69 בעת סיור קונצרטים בתל אביב ואליס זומר- הרץ לומדת עתה באוניברסיטה לגיל השלישי פילוסופיה והיסטוריה וממשיכה לנגן בפסנתר.

מסע תלאות

הזמן הזה, ביטאון התאחדות יוצאי צ'כוסלובקיה, פרסם בגיליון 76 לדצמבר – פברואר 2005 את סיפור תלאות מסעה של האנייה *פרוסולה* שעל סיפונה 658 יהודים שיצאו ב – 30 באפריל 1939 מפראג הכבושה, כדי לעלות ארצה בעליה בלתי לגלית. הנסיעה תמורת תשלום אורגנה על ידי משרד נסיעות בשם *השושנה השחורה*. כפי שכותבת יהודית רייפן – רונון, שחוקרת את הפרשה, ארכה ההפלגה, שהייתה אמורה להימשך שישה ימים, ארבעה חודשים. *פרוסולה* גורשה על ידי הבריטים מחופי הארץ והיטלטלה בתנאים קשים ביותר, תוך מחסור במזון ובמים, בחום כבד, בין נמלי הים התיכון, אך לא הורשתה לעגון באף אחד מהם. לבסוף הועברו מעפילי *פרוסולה* לפי הוראת המוסד לעליה ב' בלב הים לאניה *טייגר היל*, שאף היא הביאה פליטים מאירופה. מול חופי תל אביב, ב – 1 בספטמבר 1939 בלילה, עלתה *טייגר היל* על שרטון, נוסעי *פרוסולה* הועברו למחנה מעצר בצריפין, אך שוחררו כעבור עשרה ימים. 65 שנה לאחר מכן נערך בתל אביב מפגש של כשלושים מהעולים דאז, שסיפרו את סיפורי המסע הקשה שהציל את חייהם.

עבודות מחקר

בית וגלות קראה אווה הנקובה לעבודת המחקר שלה לתואר שני בפקולטה לפילוסופיה של אוניברסיטת אולומאוץ, המוקדש להגירת יהודי אוהרסקי ברוד שבמורביה במאה העשרים. בשנת 1930 מנתה הקהילה היהודית בעיר למעלה מ – 500 יהודים, סוחרים ובעלי חנויות לרוב. בגל ראשון בשנות השלושים עזבו יהודי העיר כדי לעלות ארצה, אחר כך בא גל נוסף של הגירה בעת הכיבוש הגרמני, ובינואר 1943 הגירוש לגטו טרזין ומשם למחנות השמדה. עם תום המלחמה חודשו חיי הקהילה על ידי קבוצת השורדים הקטנה, אולם אחרי גל הגירה נוסף בעקבות עליית הקומוניסטים לשלטון חדלה הקהילה להתקיים. המחקר עוקב אחרי גורלם של יוצאי אוהרסקי ברוד הפזורים על פני העולם.

*

עבודת הגמר של יפעת אשכנזי, סטודנטית בקורס למלאכת מחשבת באוניברסיטת בר אילן, מוקדשת לנושא *הרעב, הטרנספורטים והאמונה בצירי לאו האס*.

*

קורותיו של דר' קארל פליישמן, רופא, צייר ומשורר, שניהל בגטו טרזין את המחלקה לחולים סיעודיים, הן נושא מחקר שנכתב על ידי לימור טמיר ואבנר הוסטובסקי, בהנחייתו של דר' דניאל נדב בחוג למדעי ההתנהגות של אוניברסיטת תל אביב.

מצבנו הכלכלי

מצב כספי – זוית אישית/ ליאורה כהן, גזברית העמותה

לפני יותר משנתיים הצטרפתי באופן חלקי ולאחר לבטים רבים לצוות של בית טרזין. המטרה היתה לתת מענה לניהול העניינים הכספיים של הבית בעת העדרה של אניטה טרסי שיצאה לשנת שבתון. התמונה שציירתי לי היתה שונה מאד מהמציאות. חשבתי שאגיע פעם בשבוע לבית טרזין, אטפל מעט בניירת, דו"חות, מעקבים ובאופן כללי אעסוק במשהו שהוא שונה בתכלית השינוי מהעבודה הרגילה שלי. הפרט האחרון הוא היחיד שהתגלה כנכון. המציאות של בית טרזין, שלא השתנתה בשנתיים האחרונות, היא של קושי כלכלי בלתי פוסק ומאבק לשרוד מחדש לחודש.

החלק הארי של זמננו מושקע בגיוס כספים, כאשר המקורות הולכים ומצטמצמים. מדי שנה אנו מנהלים משא ומתן עם משרד החינוך לגבי כספים שלמעשה היו צריכים להגיע לנו בדין – בתוקף היותנו מכון העוסק בחינוך בתחום השואה. ולא כך הוא. כל שנה המאבק מתחיל מחדש.

הכל משבחים את העבודה הנפלאה הנעשית בבית טרזין, מעריכים את הייחוד, הערך המוסף, אך כאשר בתקציבים מדובר – כאילו לא נאמר דבר. את התקציב של 2004 קיבלנו רק ב – מאי 2005 ולגבי השנה הנכחית – דרך החתחתים רק בתחילתה.

ארגונים המעניקים תמיכה כספית משמעותית כמו "ועידת התביעות נגד גרמניה" (ראה ידיעה בעמ' 6) התומך בפרוייקטים רבים בבית טרזין, מרוד, קרן סיוע נוסף, משרד החינוך, התרבות והספורט על המחלקות השונות, קרן עזבונות, הסוכנות היהודית לישראל, כולם מבקשים השלמת עלות הפרוייקטים על ידי העמותה, 50% במקרה של ועידת התביעות ומרוד, ובין 70%- ל- 80% במקרים אחרים.

אנו נמצאים בעיצומם של "מבצעים" גדולים – שיפוץ מבנה קיים ובנית כיתה חדשה, שיפוץ ושדרוג המוזיאון ההיסטורי, החלפת תוכנה וקיטלוג הארכיון. כל אלו אושרו כבר ע"י "ועידת התביעות" ולמרות מאמצים בלתי פוסקים, אנו מתקשים לגייס את יתרת התקציב לביצועם.

אני מבקשת לנצל במה זו ולקרוא לכל חברינו להתגייס ולעזור ככל יכולתם. מי בתרומה גדולה או קטנה, כפי יכולתו, מי ברעיון או בעזרה מעשית בגיוס כספים מתורמים פוטנציאליים.

כנראה שבמקרה של בית טרזין הפסוק "אם אין אני לי מי לי" נכון מתמיד. רק ההכרה של המשפחה המורחבת שלנו בכך שעלינו מוטל העול הזה, גם מהפן הכלכלי, תביא לכך שנוכל להמשיך ולקיים את שהתחייבנו עליו, בשתי המגילות – זו של הדור הראשון וזו של דור המשך.

חברים יוזמים פעילויות של גיוס כספים בקהילותיהם/ מיכאל ותלמה גרינבאום, בוסטון

"גיוס כספים איננו אתגר קל לרובנו. למעשה זה דבר די שנוא עלינו. אם עושים את גיוס הכספים מבלי להיות מעורבים אישית, הדבר נעשה קל יותר, רק צריך מרפקים משומנים היטב. אך אם עלינו לגשת לחברינו ומכירינו כל העניין נעשה הרבה יותר רגיש. חברות יכולה להתגבר על הרבה קשיים, אך כשנוגע לענייני כספים המצב הופך עדין.

זימנו פעילות של גיוס כספים בבוסטון: יצרנו רשימה של כ- 24 ידידים ומכירים שיש להם עניין בגורלה של ישראל ושנושא השואה קרוב לליבם, אנשים הנחשבים לאמידים, התורמים למטרות התואמות לאלה של בית טרזין. מסרנו לאניטה טרסי את הכתובות, ויחד איתה ניסחנו מכתב לתורמים מבלי להזכיר שמותינו. עשינו ניסיון נוסף ביום השואה ובטקסים לציון 60 שנה לסיום מלחמת העולם השנייה ושחרור גטו טרזין שנערכו בבוסטון, צירפנו כמה מאות מכתבי פנייה לתמיכה בבית טרזין לחומר *שהצלב האדום – מסצ'וסטס* חילק לכבוד האירוע. רגינה שוודצקה, מנהלת פרויקט *חיפוש קרובים המתנהל בצלב האדום* יזמה הפצת המכתב למען גיוס כספים לבית טרזין במאות בתי אב בבוסטון וסביבותיה, ועל כך אנו מודים לה. עוד מוקדם לסכם האם פעולה זו הצליחה, המבחן הסופי יהיה האם יגיעו תרומות לקראת סוף השנה. בתיאוריה, לגייס למען בית טרזין \$ 200,000 ידרוש 20,000 איש שכל אחד יתרום \$ 10 או 10,000 איש שיתרמו \$ 20 כל אחד. מכל מקום, נראה שפתרון אמיתי יכול להגיע רק מאנשים אמידים, "מלאכים" המוכנים לתרום סכומים גדולים יותר, שיתנו לבית טרזין בסיס כלכלי איתן, ויקלו בכך על גיוס כספים כפי שיתקיים עד כה, בממדים צנועים יותר.

כל הכספים שיגויסו יועדו לעזור לבית טרזין לבנות ספרייה, כיתה חדשה ולבצע שינויים ושיפורים שיאפשרו לשמור על הזיכרון והרוח של טרזין למען הדורות הבאים. כל אחד יכול לעזור לטובת פרויקט בעל ערך כה רב, ואנו מקווים שכל הקוראים את דפי הקשר יפשילו שרוולים, יעשו מאמצים ויעזרו בפרוייקט גיוס כספים כה חשוב".

*

כפי שמיכאל ותלמה גרינבאום נרתמו לפעילות, כך חברים נוספים מהארץ ומהתפוצות הביעו רצונם לפעול למען בית טרזין. פרנטה ואילזה מאייר, לוס אנג'לס, מניו יורק פליס הרמן, אינגה אוארבכר ואלה ויסברגר מוכנים לחשוב ולפעול למען הבית.

*

ערב הבכורה של הסרט "*הבובה האולימפית*" באדיבות רות פדרמן ומנהל מלון דן תל אביב גם הוא היווה נסיון ראשון לפעול למען רווחת בית טרזין.

*

מורי גרינפילד מתל אביב, בעלה של חנה גרינפילד, מוכן להתגייס לשם השגת הכספים הדרושים להשלמת פרויקט בניית הכיתה והספרייה.

*

יש באפשרות צוות בית טרזין לעזור בארגון אירועים, ברעיונות, בכתיבת פניות לתורמים פוטנציאלים. חברים המעוניינים לעזור- נא פנו לצוות בית טרזין ונקווה בכוחות משותפים לשפר את המצב הכלכלי של הבית.

*

לאחרונה קיבלנו הודעה על ירושה שתועבר לבית טרזין מתושב חוץ. בעבר קבלנו ירושות דומות, וידוע לנו על מספר חברים שצינו את בית טרזין בצוואתם.

תגובות, הודעות ופניות

בראשית מארס 2005 הועלה ארכיון המסמכים של ספרית וינר בלונדון באתר אינטרנט, כולל תיאור מפורט של כ- 700 אוספים. בין השאר אפשר למצוא בו מסמכים אישיים, מכתבים ויומנים של יהודים בגרמניה הנאצית, של ילדי הקינדרטרנספורט Kindertransporte, מסמכים ממשפטי נירנברג ומשפטים אחרים נגד פושעי מלחמה נאציים, מכתבים של אסירי מחנות הריכוז וארכיונים של היסטוריונים. כתובת האתר היא: www.wienerlibrary.co.uk

*

מול תהום פעורה/ אווה ארבן, אשקלון

"הייתי רוצה לשתף אתכם בחוויה מיוחדת שעברתי בברלין, בעבר הציר המרכזי של "אימפריית הרשע", והיום בירתה הפורחת של גרמניה ואולי של אירופה כולה.

נפגשתי במוזיאון היהודי עם ילדי בית ספר מקומי ושוחחתי איתם. נשאלתי על ידי המארגנים אם אסכים להפגש בנפרד עם חבורה של ילדים בני שבע עשרה מתוך אותו בית ספר, שלא הסתירו את שייכותם לימין הקיצוני, או במילים אחרות – ניאו-נאצים. כמובן שהסכמתי. הקרבה הפיזית עם אותם נערים שישבו מולי, מעוטרים בקעקועים ותכשיטי ברזל כבדים, עיניהם קרות ומבטיהם חסרי עניין ורגש כלשהו, לא שתקה אותי, אלא דווקא נתנה לי השראה. למרות ההתנהגות הבעייתית שלהם – התחלתי לדבר באופן שהפתיע גם אותם.

הפכתי את כל הקלפים, ושאלתי אותם מה בעצם מסתתר מאחורי הרעיונות שלהם? מה הם יתרמו לעולם אם וכאשר יצליחו? ההפתעה הביאה לכך שהם ההשתתקו והקשיבו, אבל לצערי לא הצלחתי לקבל מהם תשובות.

הזכרתי להם כי האידיאולוגיה הנאצית הביאה אסון גדול לעולם כולו וחורבן לגרמניה עצמה, אבל במיוחד לעם היהודי. 'הבאתי אותם' לאושוויץ, וספרתי את מה שאני מה שאני אף פעם לא מספרת לילדים אחרים – את כל האש וכל הדם שמנעתי ממאזינים רגילים 'שפכתי' עליהם. הייתה דממה זמן רב אחרי שגמרתי לדבר. האם גרמתי להם לחשוב?".

*

פראנק ברייט (מקודם פראנץ בריכטה), איפסוויץ' שבאנגליה, מגיב על קטע בדפי קשר של ינואר 2005 (נוסח המכתב מובא כאן מקוצר):

"ההספד על וורנר נויפלס היה בעיניי בעל עניין מיוחד משום שהייתי מתלמד שלו בפראג, אליה הגעתי מברלין בשנת 1938 ולמדתי שם בבית הספר היהודי. ביוני 1942 סגרו הגרמנים את בית הספר ועל

התלמידים היה למצוא עבודה. הייתי אז בן שלוש עשרה וחצי, ומצאתי עבודה בבית הקברות החדש באולשני. וורנר היה הגנן הראשי וממנו למדתי איך לגזור עצים משני צידי הדרך הראשית, איך לגדל עגבניות מזרעים, איך לטפל בדשא.... באביב הפכנו שטח בלתי מעובד לגן ירק, שבו גידלנו בצלים, כרישה, גזר, קישואים, עגבניות וירקות אחרים ושלחנו אותם בחבילות מזון לטרזין. את ידיעותי בגנות, שהועילו לי מאוד בהזדמנויות רבות, אני חייב לימי העבודה שלי עם וורנר נויפליס".

*

אבקש מידע ממי שהכיר את משפחת גולדוורת' (Goldwerth) – מרקוס, מריאנה, ארתור וארנה, שנשלחו מווינה לגטו טרזין בשנת 1942. ארנה ואחיה נפטרו בטרזין, ההורים, מרקוס ומריאנה, שרדו וחזרו לוינה. בייחוד אני מחפש את מקום מגוריהם של בני משפחתם החיים עדיין. להתקשר אל:

Ira Wolinsky, 6230 Yarwell Drive, Houston, TX 77096 USA,

Tel.: 713/995-9207, Email: iwolinsky@houston.rr.com

*

פאול פיאלה מחפש את קרובי משפחתו פטר פיאלה (Fialla), יליד 1930, ורנטה, ילידת 1932. שניהם יצאו את גטו טרזין בפברואר 1945 לשווייץ. מי שיודע את מקום וארץ מגוריהם, נא לפנות לבית טרזין.

*

ויולה, ילידת 1931, ואדית ביק, (Bikk), ילידת 1933, שהוריהם עלו 1939 בעליה ב' כדי להכין את בוא ילדיהם, נשלחו באוקטובר 1942 מפראג לגטו טרזין, משם באוקטובר 1944 לאושוויץ ועקבותיהן אבדו. בשנת 1960 הגיעה אל משפחת ביק, עתה כבירי, ידיעה מהצלב האדום בצ'כוסלובקיה שרשומה אצלם נערה בשם אדית ביקוב, כשם משפחתה של האם לפני הנישואים. ואחר כך דממה. כל מי שהכיר את בנות ביק או יודע פרטים על גורלן מתבקש להתקשר אל משפחת כבירי, עפולה, טלפון **04-6523667** או **0577-907447**

*

אן ג'ורגה (Anne Georget) מכינה סרט תיעודי צרפתי על ספר הבישול של מינה פכטר (Paechter), שנכתב בגטו, ועל גורלו אחרי המלחמה. בקשר לכך היא מבקשת לברר בין החברים, אם מישהו הכיר בגטו את מינה פכטר או את ארתור בוקסבאום, יליד 1889, ששרד בטרזין ושלח את ספר הבישול אל בתה של מינה, אני שטרן. אני בינתיים היגרה לארצות הברית והספר יצא לנדודים נוספים. האם ידוע לחברים במקרה מישהו שנסע עם ספר הבישול של מינה פכטר מישראל אל אני שטרן בארצות הברית?
נא להתקשר בדואר אלקטרוני georgette.anne@free.fr או לכתוב לבית טרזין.

*

אנחנו סטודנטים בבית הספר המקצועי ליחסים בינלאומיים וציבוריים בפראג, המשתתפים בתכנית רב-תחומית פיס החיים (Loterie Zivota), בה משתתפים 160,000 סטודנטים ציכיים. לתכנית שייכת גם הקרנת הסרט *כוחה של האנושיות* על סר ניקולאס וינטון, שהציל בשנת 1939, ברגע האחרון, 669 ילדים יהודיים מצ'כוסלובקיה והעביר אותם לאנגליה. במסגרת אותה תכנית אנחנו מחפשים את "ילדי וינטון",

הפזורים עתה על פני ארצות העולם. כבר נמצאו 229 מהם, אך השאר עדיין לא אותרו. אם אתם בעצמכם מאותם ילדים, או יודעים על מישהו השייך אליהם, אנא הודיעו לנו. הכתובת היא :

Skola mezinarodnich a verejnych vztahu Praha, Michelska 12, 140 00 Praha 4, Ceska republika, tel. 420/ 241482428 – e-mail: wintonovistudenti@smvvp Praha.cz

דמי חבר

כידוע, מתמודד בית טרזין עם קשיים תקציביים גדולים, הנובעים מצוק העיתים ומקיצוצים בתמיכה הממשלתית (ראה ידיעה בעמ' 23). על מנת לאפשר לבית טרזין להתקיים ולהתפתח, וכדי שהמוסד יוכל להמשיך בפעילותו החשובה, מתבקשים החברים לדאוג מיידית לתשלום דמי החבר: תרומות אישיות בנוסף לכך יתקבלו בברכה!

חברים בישראל: 120 ₪ ליחיד, 180 ₪ למשפחה

חברים מהתפוצות: 60 \$ ליחיד, 90 \$ למשפחה

מערכת: טל בשן, רות בונדי, נירה פארן, ואניטה טרסי

כתיבה: טל בשן ורות בונדי

עריכה: אניטה טרסי

תרגום: חוה ומרדכי לבני